

Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi (International Journal of Agriculture and Wildlife Science)

<http://dergipark.org.tr/ijaws>

Araştırma Makalesi

Türkiye'nin Yaban Hayatı Odaklı Turizm Potansiyeli

Alptuğ Sarı*, Ahmet Arpacık

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi Bölümü, Trabzon

Geliş tarihi (Received): 29.02.2020

Kabul tarihi (Accepted): 11.06.2020

Anahtar kelimeler:

Ekoturizm, kırsal kalkınma, doğa koruma, yaban hayatı eğitimi, yaban hayatı odaklı turizm

Özet. Yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri, gelişmiş ülkelerde yaban hayatı yönetimine önemli bir ekonomik katkı sağlamaktadır. Elde edilen gelirlerin önemli bir kısmı koruma çalışmalarına aktarılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin 2000-2018 yılları arasında av turizmi istatistikleri, korunan alan ziyaretçi sayıları ve Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan bazı korunan alanları 2016-2018 yılları arasında ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerle yapılan görüşmeler değerlendirilmiştir. Turistlerin en çok şikayet ettikleri konular olarak karşımıza; alan hakkında bilgi alabilecekleri resmi veya gönüllü rehber eksikliği, alternatif ekoturizm faaliyetlerinin eksikliği ve olumsuz çevre koşulları çıkmıştır. Sadece av turizminden elde edilen gelirler bakımından ülkemizi bu alanda gelişmiş ülkelerle kıyasladığımızda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Türkiye'nin av turizminden elde ettiği gelirden yaklaşık 6500 kat ve Almanya ise yaklaşık 2500 kat daha fazla yıllık gelir elde etmektedirler. Dünyada gelişmiş ülkelerin ekonomilerine önemli miktarlarda katkıda bulunan ve turistlerin ilgisinin her geçen gün arttığı ekoturizm veya yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirler Türkiye'de istenilen seviyenin ve ülkemizin potansiyelinin oldukça gerisindedir. Bugün yaban hayatı odaklı turizmden elde ettiğimiz gelirlerin yok denecek durumda olmasının en önemli nedeni, ülkemizdeki üniversite seviyesinde yaban hayatı eğitimine gereken önemin verilmeyişi ve yaban hayatı üzerine eğitim almış nitelikli personel eksikliğidir. Bu nedenle, tüm paydaşlar doğal kaynakların yönetiminde rollerini ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirmeli ve hem yaban hayatı ile ilgili üniversite seviyesinde eğitimi hem de ilgili kurumlarda nitelikli personel görevlendirilmesini mümkün olduğu kadar teşvik etmelidir. İşte o zaman, Türkiye'de yaban hayatı yönetimi ve korunması konusunda gerekli çalışmalar yapılarak, yaban hayatı odaklı turizm gelirleri istenen seviyeye yükseltilebilir, kırsal kalkınma ve koruma çalışmalarına önemli oranda ekonomik katkılar sağlanabilir.

*Sorumlu yazar

alptugsari@ktu.edu.tr

Wildlife-Based Tourism Potential of Turkey

Keywords:

Ecotourism, rural development, nature conservation, wildlife-based tourism, wildlife education

Abstract. Wildlife-related tourism is an important economic contributor to wildlife management in developed countries. A significant portion of wildlife-related revenues is spent on conservation studies. In this study, we evaluated Turkey's hunting tourism statistics between 2000-2018, the number of visitors to protected areas, interviews with domestic and foreign eco-tourists from the Eastern Black Sea Region between 2016-2018. Topics that tourists complain about are lack of formal or voluntary guides to whom they can get information about the area, lack of alternative ecotourism activities and negative environmental conditions. When we compare our country with developed countries only in terms of revenues from hunting tourism, hunting tourism revenues of the USA is 6500 times higher and Germany 2500 times higher than Turkey. Tourists' interest increase day by day to wildlife-based tourism activities that contribute to the economies of developed countries in the world at a significant rate. But income derived from wildlife-based tourism activities in Turkey is far behind desired level and potential of our country. Increasing wildlife-related revenues in Turkey is constrained by poor wildlife management practices that stem from poor university-level wildlife education. Therefore, all stakeholders have to fulfil their roles and responsibilities fully in the management of natural resources and encourage both wildlife-related education and recruitment of qualified personnel with wildlife education in related institutions as possible as. That's when wildlife-related tourism income can be increased to the desired level by making necessary studies on wildlife management and conservation in Turkey.

GİRİŞ

Turizm, milyonlarca çalışanı ve müşterisi ile dünyanın en hızlı büyüyen en büyük ticari işletmelerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda sıkça duymaya başladığımız sürdürülebilir turizm, ekoturizm ve yaban hayatı odaklı turizm kavramları kültürel ve çevresel zararları en aza indiren, yerel halkın yaşam koşullarını iyileştiren, uzun dönemli maksimum ekonomik gelişmeyi amaçlayan turizmin gelişen bir alanıdır (Soykan, 2003; Çıracı ve ark., 2008; Karademir ve ark., 2013). Günümüzde ekoturizm, doğa turizmi veya yaban hayatı odaklı turizm denince ise; önemli doğa alanlarını ve yaban hayvanlarını onların doğal ortamlarında izletme, avcılık, yaban hayatı gözlemi, doğa yürüyüşleri, doğa kampı, olta balıkçılığı, hayvanat bahçesi ziyaretleri, yaban hayatı fotoğrafçılığı ve yaban hayvanı besleme gibi faaliyetler esasına dayalı turizm faaliyetleri anlaşılmaktadır (Wight, 1993; Cottrell, 2001; Higginbottom, 2004). Yaban hayatı ile ilişkili olan bu alternatif turizm faaliyetlerine olan ilgi her geçen gün artmaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), dünya turizminin %7'sinin yaban hayatı turizmiyle bağlantılı olduğunu ve yıllık %3 civarında büyüyeceğini tahmin etmektedir (Başkaya ve ark., 2017). ABD'de sadece 1998 yılında 9 milyon kişinin katıldığı balina seyirinden 1.2 milyar dolar gelir elde edilirken bu rakam 2017 yılında neredeyse 2 katına çıkarak 15 milyon insanın katılımı ile 2 milyar dolara dayanmıştır (Hoyt, 2000; Başkaya ve ark., 2017). Avusturalya'da deniz kaplumbağalarının toplamda 4 günlük seyri için yılda ortalama 25 bin kişi katılım göstermekte ve katılımcılar bu dört günlük seyir için yaklaşık 750 bin dolar harcama yapmaktadır (Wilson ve Tisdell, 2006). Benzer şekilde gelişmiş birçok ülkede yaban hayatı gözlemi ülke ekonomilerine önemli girdiler sağlamaktadır (Caudill, 2003; NSFHW, 2011). Dünya genelinde hayvanat bahçelerini 2017 yılında 700 milyondan fazla insan ziyaret etmiş ve sadece giriş ücretleri için yaklaşık 20 milyar dolar ödeme yapmıştır (WAZA, 2018). ABD'de 2016 yılında nüfusun yaklaşık %40'ına tekabül eden 16 yaş ve üstü 103 milyondan fazla insan yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerine (avcılık, yaban hayatı gözlemi, doğa yürüyüşleri, yaban hayatı fotoğrafçılığı, hayvanat bahçesi ziyaretleri vd.) katılarak avlanma, teknik malzeme, seyahat, konaklama, yemek, lisans, alanlara giriş ve diğer ücretler için yaklaşık 157 milyar dolar harcama yapmıştır (NSFHW, 2016). Gelişmiş ülkelerin yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden elde ettikleri gelir içerisinde en büyük pay ise av turizmine aittir. ABD'nin sadece av turizminden elde ettiği yıllık ortalama gelir yaklaşık 26 milyar dolarken bu rakam Almanya'da yıllık yaklaşık 10 milyar doları bulabilmektedir (NSFHW, 2016; Başkaya ve ark., 2017; FACE, 2018). Amerika Birleşik Devletleri'nde 2016 yılında 9.2 milyon resmi avcı av turizmi kapsamında yaklaşık 35 milyon yaban hayvanı avlamıştır. Avlattırılan büyük memeli tür sayısı ise 8 milyon civarındadır. Bu türler içerisinde ayı, geyik ve dağ aslanı gibi türler en çok ilgi çekenlerdir (NSFHW, 2016). Toplam alanı 357025 km², nüfusu 90 milyon ve 2018 yılında kayıtlı bulunan resmi avcı sayısı 361557 olan Almanya'da 2018 yılında av turizmi kapsamında yaklaşık 3 milyon yaban hayvanı avlattırılmıştır. Bu sayı içerisinde büyük memeli yaban hayvanlarının sayısı; yaklaşık 1.2 milyon karaca, 840 bin yaban domuzu, 430 bin tilki, 77 bin kızıl geyik ve 63 bin alageyiktir (DJV, 2019). Yine 2018 yılında ABD'nin alanı 255026 km², nüfusu 4.2 milyon ve 2018 yılında resmi avcı sayısı 334405 olan Oregon eyaletinde bile av turizmi kapsamında avlattırılan büyük memeli av hayvanı sayısı yaklaşık 53000 adettir. Avlattırılan yaban hayvanları arasında ilk sırayı geyik türleri (48985 adet) alırken onu sırasıyla Amerikan kara ayısı (2153 adet), Amerikan antilobu (1362 adet) ve dağ aslanı (350 adet) türleri takip etmektedir (ODFW, 2019). Yaban hayatı eğitiminin doğru olarak verildiği ve işinin uzmanı kişilerce yönetildiği sahalarda taşıma kapasitesi üzerindeki hayvanların ve popülasyon düzenleme faaliyetleri kapsamında daha güçlü bir nesil oluşturmak için yaşlı ve hastalıklı bireylerin av turizmi kapsamında avlattırılması sürdürülebilir yaban hayatı yönetimi ve ülke ekonomilerine de önemli katkılar sunabilmektedir (Bauer, 1989; Bauer and Pflieger, 1989; Ginsberg and Milner-Gulland, 1994; Adamic, 1997; Baker, 1997; Bauer and Giles, 2002; Wilson and Tisdell, 2006). Hatta ABD'de 1970'li yıllarda yaban hayatı koruma ve geliştirme çalışmalarında nesli tehlike altında olan türlerin hastalıklı ve güçsüz bireyleri avlattırılmış, üreme faaliyetlerine daha çok güçlü ve sağlıklı genç bireylerin katılımı ile türlerin popülasyon durumu normale getirilmiştir (Higginbottom, 2004).

Türkiye, dünyada ekvatorial kuşak ülkelerinin ardından, coğrafi koşulları nedeniyle bulunduğu yarı ılıman kuşak ülkeler içerisinde, sahip olduğu biyolojik çeşitlilik bakımından en zengin ülkelerden birisidir. Ülkemiz yaklaşık 10000'den fazla bitki, 161 memeli, 460 kuş, 716 balık ve 141 sürüngen türünden oluşan çok zengin bir yaban hayatı ve bitki varlığına sahiptir (DKMP, 2012). Türkiye'de 2019 yılı itibarıyla 44 milli park, 247 Tabiat Parkı, 83 Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, 30 Tabiatı Koruma Alanı ve 114 Tabiat Anıtı bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizde 81'i uluslararası öneme sahip, yaklaşık 250 civarında da sulak alan mevcuttur (DKMP, 2019).

Bu makalede, doğa koruma çalışmalarına ve kırsal kalkınmaya önemli miktarlarda ekonomik katkıda bulunabilecek, Türkiye'nin bugüne kadar gayri safi milli hasılaya katkısı istenilenin oldukça uzağında kalan yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden elde ettiği mevcut gelirler incelenmiş ve potansiyel durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

MATERYAL VE METOT

Ülkemizin gayri safi milli hasılasına katkıda bulunan yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden ekonomik anlamda av turizmi kapsamında ve korunan alanlardan gelirler elde edilmektedir. Bu çalışmada kullanılmak üzere Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP) 2000-2018 yıllarına ait avlanma istatistikleri ve elde edilen gelir dağılımlarına ait bilgiler Kurum yetkililerinden talebimiz doğrultusunda temin edilmiştir (DKMP, 2019). Alınan bilgilere göre DKMP'nin elde ettiği gelirler, Köy Tüzel kişiliklerine aktarılan miktarlar, avlattırılan yaban hayvanı türleri, avlanan yaban hayvanı rakamları ve korunan alanlara yapılan ziyaretçi sayıları incelenmiştir (DKMP, 2019). Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan daha çok günübirlik rekreasyonel amaçla kullanımları tercih edilen; Borçka Karagöl Tabiat Parkı (Artvin), Yedideğirmenler Tabiat Parkı (Giresun), Kuzalan Tabiat Parkı (Giresun), Tomara Şelalesi Tabiat Parkı (Gümüşhane), Kaçkar Dağları Milli Parkı (Rize), Altındere Vadisi Milli Parkı (Trabzon) ve Uzungöl Tabiat Parkı (Trabzon) korunan alanlarını 2016-2018 yılları arasında ziyaret eden 65 yerli ve 45 yabancı turist olmak üzere toplamda 110 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Yerli turistlerin 48'i Karadeniz Bölgesi kökenlidir. Yabancı turistlerde ise 39 turist körfez ülkelerinden (sırasıyla en fazla Suudi Arabistan, İran, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suriye) geri kalan 6 kişi ise Avrupa ülkelerinden gelenlerdir. Bu alanlardaki 2 yıllık (2016-2018 yılları arasındaki) ziyaretçi sayıları Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. Görüşülen turistlerin %56,4'ü erkek, %43,6'sı kadındır. Bu kişilerin %13,2'si 20 yaş altında, %14,5'i 20-29 yaş grubunda, %21,8'i 30-39 yaş grubunda, %27,3'ü 40-49 yaş gurubunda, %17,3'ü 50-59 yaş gurubunda ve %8,2'si ise 60 yaş ve üstü gruptadırlar (Çizelge 1). Gelir grupları bakımından değerlendirildiğinde yerli turistlerin %70,8'i aylık 5000 TL'nin üzerinde bir gelirleri olduğunu beyan ederken, yabancı turistlerde aylık gelirlerin %84,4'ü 9000 TL'nin üzerindedir (2019 yıl sonu güncel döviz kuru (1 Dolar=5.85 TL) (Çizelge 1).

Çizelge 1. Anket uygulanan turistlerin profilleri.

Table 1. Profiles of the surveyed tourists.

	Yerli		Yabancı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
	31	34	31	14
Yaş grupları	20 yaş altı	3	5	2
	20-29 arası	4	6	5
	30-39 arası	5	7	8
	40-49 arası	9	10	6
	50-59 arası	6	4	7
	60 yaş üstü	4	2	3
Gelir grupları (Aylık)	2000 TL altı	5	-	-
	2000-2999 TL arası	3	-	-
	3000-3999 TL arası	5	-	-
	4000-4999 TL arası	6	-	-
	5000-5999 TL arası	10	-	-
	6000-6999 TL arası	9	-	-
	7000-7999 TL arası	13	1	-
	8000-8999 TL arası	5	5	-
9000 TL üstü	9	38	-	

Araştırmada veri toplama tekniği olarak yüz yüze görüşme, veri toplama aracı olarak ise kısa zamanda hızlı geri dönüş alınabilmesi amacıyla 4 sorunun yer aldığı bir anket formu kullanılmıştır. Bu görüşmeler esnasında turistlere aşağıdaki sorular sorulmuş, beklentileri ve önerileri kayda alınmıştır.

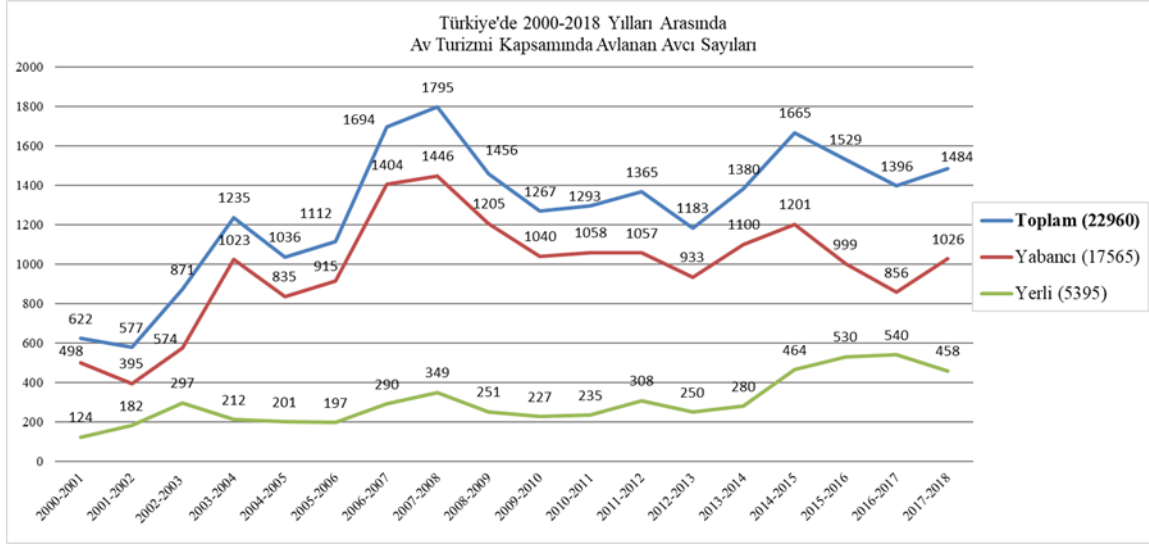
1. Yaptığınız ziyaretten memnun kaldınız mı?
2. Bu alanın ziyaret edilmesi için bir başkasına önerir misiniz?
3. Ziyaret alanında sizi en çok rahatsız eden unsurlar nelerdir?
4. Alanla ilgili önerileriniz nelerdir?

Anketlerde verilen cevaplar sıklık düzeylerine göre sıralanarak ve yorumlanarak Türkiye'nin yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerini planlanma, yönetim ve uygulamaya yönelik stratejilerin belirlenmesi ve ülkemizin mevcut potansiyeli açısından, güçlü ve zayıf yönleri ile uzun vadede karşılaşılabilecek fırsat ve tehditleri belirlemek amacıyla SWOT (GZFT) Analizi (Strengths (güçlü yönler), Weaknesses (zayıf yönler), Opportunities (fırsatlar) ve Threats (tehditler)) Tekniği'nden faydalanılmıştır. SWOT analizi incelenen kuruluşun, tekniğin, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir yöntemdir (Pearce ve Robinson, 1997; Aktan, 1999; Gürlek, 2002; Dyson, 2004; Güngör

ve Arslan, 2004; Zoller ve Bruynis, 2007; Orhan ve Karahan, 2010; Külekçi ve Bulut, 2013). Bir ülkenin, bölgenin veya yörenin turizm politikalarının belirlenmesinde de SWOT analizi tekniğinden yararlanılabilmekte, güçlü ve zayıf yönlerle, olası fırsatlar ve tehditler değerlendirilerek atılması gereken uygun adımlar belirlenebilmektedir (Gürlek, 2002; Avcıkurt ve ark., 2003; Orhan ve Karahan, 2010; Külekçi ve Bulut, 2013).

BULGULAR VE TARTIŞMA

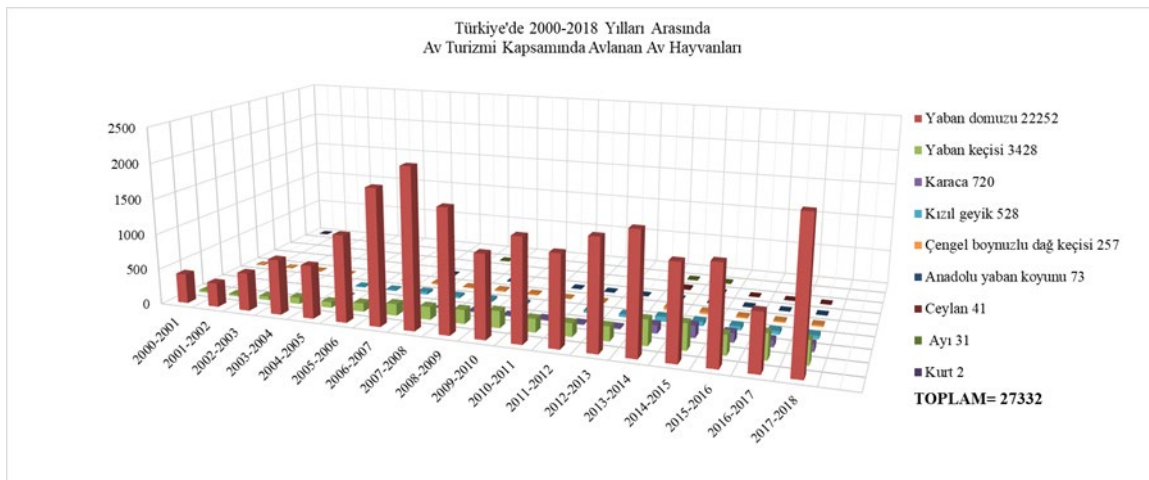
Türkiye'de 2000-2018 yılları arasında 17565 yabancı ve 5395 yerli avcı olmak üzere toplamda 22960 kişi av turizmi faaliyetlerine katılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. 2000-2018 yılları arasında Türkiye'de av turizmine katılan avcı sayısı (DKMP, 2019).

Figure 1. The number of hunters participating in hunting tourism between 2000 and 2018 years in Turkey (DKMP, 2019).

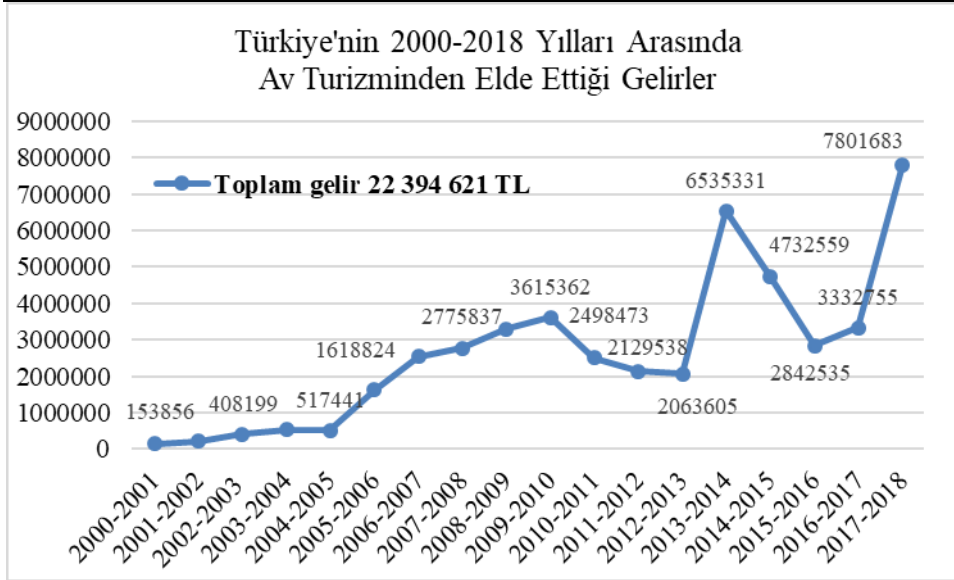
Yaklaşık 23 bin avcı av turizmi kapsamında 2000-2018 yılları arasında 27332 adet yaban hayvanı avlamıştır. Bu süre içerisinde bir av turizmi döneminde en düşük av hayvanı sayısı 2001-2002'de 364 adet ve en yüksek av hayvanı sayısı da 2546 adet ile 2017-2018'de görülmüştür. Av turizmi kapsamında 18 yıl içerisinde avlattırılan türler arasında ilk sırayı yaban domuzu (*Sus scrofa*) (22252 adet) alırken onu sırasıyla yaban keçisi (*Capra aegagrus*) (3428 adet), karaca (*Capreolus capreolus*) (720 adet), kızıl geyik (*Cervus elaphus*) (528 adet), çengel boynuzlu dağ keçisi (*Rupicapra rupicapra*) (257 adet), Anadolu yaban koyunu (*Ovis gmelinii anatolica*) (73 adet), ceylan (*Gazella gazella*) (41 adet), ayı (*Ursus arctos*) (31 adet) ve kurt (*Canis lupus*) (2 adet) türleri takip etmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Türkiye'de 2000-2018 yılları arasında av turizmi kapsamında avlattırılan av hayvanları (DKMP, 2019).

Figure 2. The number of harvested wild animals in hunting tourism between 2000 and 2018 years in Turkey (DKMP, 2019).

Yaklaşık 23 bin avcıdan av turizmi kapsamında 27332 adet yaban hayvanının avlattırılması karşılığında Türkiye 2000-2018 yılları arasında toplamda 22 394 621 TL gelir elde etmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Türkiye’de 2000-2018 yılları arasında av turizmi kapsamında elde edilen gelirler (DKMP, 2019).

Figure 3. Revenues obtained from hunting tourism between 2000 and 2018 years in Turkey (DKMP, 2019).

Elde edilen bu gelirin 6 675 849 TL’lik kısmı Tarım ve Orman Bakanlığı ile köy tüzel kişiliği arasında yapılan işbirliği protokolü kapsamında köy tüzel kişiliklerine aktarılmıştır (DKMP, 2019).

Türkiye’de ülke ekonomisine katkıda bulunan yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri olarak gösterilebilecek iki alan avcılık ve korunan alanlardan elde edilen gelirlerdir. Av turizminde ülkemiz 2000-2018 yılları arasında toplamda 22 394 621 TL (2019 yıl sonu güncel döviz kuru (1 Dolar=5.85 TL) üzerinden hesaplandığında yaklaşık 3.9 milyon dolar) gelir elde etmiştir (DKMP, 2019). Sadece av turizminden elde edilen gelirler bakımından ülkemizi bu anlamda gelişmiş ülkelerle kıyaslırsak, ABD av turizminden Türkiye’den yaklaşık 6500 kat ve Almanya ise yaklaşık 2500 kat daha fazla yıllık gelir elde etmektedirler (NSFW, 2016; Başkaya ve ark., 2017; FACE, 2018).

Türkiye coğrafi konumu nedeni ile doğa turistlerinin ilgisini çekebilecek zengin flora ve fauna elemanlarına sahiptir. Ülkemizde gerek izletme maksatlı gerekte av turizmi kapsamında yerli ve yabancı doğa turisti ve avcılarının ilgisini çekebilecek pars (*Panthera pardus*), vaşak (*Lynx lynx*), sırtlan (*Hyaena hyaena*), ayı (*Ursus arctos*), kurt (*Canis lupus*), su samuru (*Lutra lutra*), çengel boynuzlu dağ keçisi (*Rupicapra rupicapra*), yaban keçisi (*Capra aegagrus*), kızıl geyik (*Cervus elaphus*), ala geyik (*Dama dama*), karaca (*Capreolus capreolus*), urkeklik (*Tetraogallus caspius*) ve dağ horozu (*Lyrurus mlokosiewiczzi*) gibi önemli türler ve bu türlere ait yaşam alanları mevcuttur (DKMP, 2012). Ancak özellikle yaban hayvanı türlerinin popülasyon büyüklükleri ve sayıları ile alakalı bilimsel veriler halen daha yeterli seviyede değildir. Aynı zamanda ülkemiz kuş türleri bakımından da önemli çeşitliliğe sahiptir. Türkiye’de şimdiye kadar 461 kuş türü kaydedilmiştir (DKMP, 2012). Türkiye’deki toplam kuş türlerinin sayısı neredeyse Avrupa’nın tamamında bulunan kuş türleri kadardır. Ancak maalesef Türkiye’de yaban hayatı odaklı turizm istenilen seviyenin ve potansiyelinin çok altında kalmakla birlikte, yaban hayvanlarının izlettirilmesi, kuş gözlemciliği, yaban hayvanı fotoğrafçılığı gibi alternatif ekoturizm faaliyeti olacak uygulamalarda yapılmamaktadır.

Başkaya ve Gündoğdu (2013) ülkemizde av turizmi çerçevesinde değerlendirilebilecek av hayvanlarının yaklaşık olarak yaşam alanları, avlanabilecek potansiyel hayvan sayıları ve elde edilebilecek gelirleri göstererek mevcut envanter verilerine dayalı olarak yaban hayvanı sayılarının gerekli koruma ve yönetim çalışmaları yapılması sonucunda 10-15 yıl içerisinde ulaşması muhtemel potansiyel sonuçları ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada sadece av turizminden gerekli çalışmaların yapılmasıyla 10-15 yıl içerisinde yıllık yaklaşık 6.5 milyar TL gelir elde etmenin mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Yenilenebilir doğal kaynakların bir parçası olan av hayvanlarının sürdürülebilir olarak yönetimi ile doğadan en yüksek oranda fayda ve doğaya en az zarar anlayışının asgari düzeyde sürdürülmesi ile bu gelir her yıl artarak devam edecektir.

Türkiye’de yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri kapsamında av turizmi dışında gelir elde edilen diğer bir kaynakta korunan alanlardır. 2017 yılında korunan alan ziyaretçi sayısı bir yıllık süreçte yaklaşık 25 milyon olurken bu rakam 2018 yılında 35 milyon 360 bin 393 kişiye yükselmiştir. Korunan alanlar içerisinde Gaziantep’teki Burç Tabiat Parkı 2 milyon 820 bin 229 ziyaretçi sayısı ile birinci sırayı alırken onu 1 milyon 840 bin 680 kişi ile Soğuksu Milli Parkı ve 1 milyon 484 bin ziyaretçi ile Uludağ Milli Parkı takip etmiştir (DKMP, 2019).

Tarım ve Orman Bakanlığı, DKMP 12. Bölge Müdürlüğü'nden temin edilen 2016-2018 yılları arası korunan alan ziyaretçi sayıları ise şöyledir: Borçka Karagöl Tabiat Parkı'nı (Artvin) 2016 yılında 64418 kişi ve 2017 yılında 89100 kişi, Yedideğirmenler Tabiat Parkı'nı (Giresun) 2016 yılında 1840 kişi ve 2017 yılında 11156 kişi, Kuzalan Tabiat Parkı'nı (Giresun) 2016 yılında 14925 kişi ve 2017 yılında 20832 kişi, Tomara Şelalesi Tabiat Parkı'nı (Gümüşhane) 2016 yılında 20765 kişi ve 2018 yılında 49843 kişi, Kaçkar Dağları Milli Parkı'nı (Rize) 2016 yılında 359040 kişi ve 2017 yılında 629100 kişi, Altındere Vadisi Milli Parkı'nı (Trabzon) 2016 yılında 200830 kişi ve 2017 yılında 258355 kişi ve Uzungöl Tabiat Parkı'nı (Trabzon) 2016 yılında 606084 kişi ve 2017 yılında 491427 kişidir. Ancak adları geçen korunan alanların birçoğunda giriş kapıları ve sayaç bulunmadığından gerçek ziyaretçi sayılarının Kurum'dan alınan verilerden daha fazla olması muhtemeldir. Korunan alanlara yapılan ziyaretçi sayıları incelendiğinde görülecektirki turistlerin sayılarında her geçen sene neredeyse iki katı oranında artışlar ortaya çıkmaktadır. DKMP Genel Müdürlüğü gerek bu alanlara giriş ücreti ve gerekse de alanların içerisinde bulunan sosyal tesislerin kiralanması yoluyla gelirler elde edebilmektedir. Ancak korunan alan odaklı turizm faaliyetleri gelirleri ile ilgili net bir bilgi elde edilememiştir.

Dünyanın birçok ülkesinde yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı kırsal kalkınma için kullanılırken önemli bir kısmı da sürdürülebilir yaban hayatı ve doğa koruma çalışmalarına aktarılmaktadır (Kellert, 1996; Shackley, 1996; Fennell ve Weaver, 1997; Ashley ve Roe, 1998; Hoyt, 2001; Manfredo, 2002; Higginbottom, 2004; Wilson & Tisdell, 2006; NSFHW, 2016; Başkaya ve ark., 2017; FACE, 2018). Yaban hayatı kaynaklarının ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve gelecek nesillere aktarılması kırsal kesimde yaşayan insanları koruma faaliyetlerine katmadan neredeyse imkansızdır (Baker 1997). Birçok koruma uzmanı, yaban hayatı kaynaklarının uzun vadede korunması ve kullanılmasının, yalnızca yerel halkın yaban hayatı yönetimine dahil edilmesi ve halkın yaban hayatı kaynaklarından ekonomik faydalar elde etmelerine izin verilmesiyle sağlanabileceğini savunmaktadır (Baskin, 1994; Steiner ve Rihoy, 1995). Bu nedenle dünyanın birçok ülkesinde ve ülkemizde yaban hayatı odaklı turizm gelirlerinin önemli bir kısmı doğrudan kırsal kalkınma için kullanılmakta yerel halkın koruma faaliyetlerine böylelikle katılımının artırılması sağlanmaktadır (Baker, 1997; Gündoğdu ve Başkaya, 2013).

Korunan alanları ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerle yapılan anketlerde turistlerin tamamı ziyaretlerinden memnun kaldıkları ve başkalarının da bu doğal güzellikleri görmesi gerektiği sorularına evet yanıtını vermişlerdir. Turistlerin en çok şikayet ettikleri konuların başında resmi veya gönüllü saha hakkında bilgiler sunabilecek muhatap bulamama hususu gelmektedir. Bu durumun nedeni olarak Türkiye'de korunan alanlar ve yaban hayatı ile ilgili hizmet veren kamu (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü) ve özel kuruluşlarda doğrudan yaban hayatı eğitimi almış nitelikli personel eksikliği gösterilebilir. Bu kurumlarda görev yapan teknik personel dağılımında ilk sırayı orman mühendisleri almakta onları orman endüstri mühendisleri, biyologlar ve veterinerler takip etmektedir (DKMP, 2019). Ancak teknik personel dağılımında ilk sırayı alan orman mühendislerinin 4 yıllık eğitimleri süresince yaban hayatı ile alakalı almış oldukları ders sadece 2 saattir (BTÜ, 2020). Benzer bir şekilde görülen en büyük eksikliklerden bir diğeri ise turistlere rehberlik eden mevcut kişilerin ekoturizm ve ziyareti yapılan alanlar hakkında niteliklerinin eksik oluşudur. Yerli ve yabancı turistler alanı sadece görsel anlamda ziyaret ettiklerini alan hakkında teknik bilgiler verilerek hayvan ve bitki varlığı da dahil olacak şekilde bilgilendirilmelerinin ziyaretlerini daha verimli hale getireceğini belirtmişlerdir. Turistlerin şikayet ettikleri bir diğer konu ise alanlarda alternatif ekoturizm faaliyetlerinin eksikliğidir. Ziyaret edilen alanlarda doğaya uygun hale getirilmiş yürüyüş rotalarının olmayışı en çok dile getirilen alternatif faaliyet olarak karşımıza çıkmıştır. Turistlerin azda olsa ziyaret ettikleri alanların çevre koşullarının kötülüğünden de şikayetçi oldukları görülmüş, tuvalet yetersizliği, pek çok yerde ulaşılır bir çöp kutusunun bulunmadığı, çöp kutusu olan yerlerde ise varolan kutuların ya dolu ya da kırık olduğu ifade edilmiştir. Turistler tarafından yapılan önerilerin başında ise ziyaret edilen alanların ulusal ve uluslararası alanlarda yeteri kadar tanıtımlarının yapılmadığı ve profesyonel bir şekilde alan tanıtımlarının yapılmasının turist sayısının artmasına katkı sağlayacağı gelmektedir. Özellikle yerel halka ekoturizmin bölgeye yapacağı katkılar, yaşadıkları bölge, hayvan ve bitki varlığı da dahil olacak şekilde eğitimlerin verilmesinin önemi de sıklıkla vurgulanmıştır. Anketlerden elde edilen cevaplar sıklık düzeylerine göre sıralanarak ve yorumlanması ile ortaya çıkan SWOT Analizi sonuçları Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. SWOT (GZFT) analizi sonuçları.

Table 1. The results of SWOT analyses.

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
1. Türkiye'nin coğrafi konumu yaban hayatı odaklı turizm çeşitliliği açısından bir şanstır	1. Özellikle Lisans eğitimi seviyesinde yaban hayatı eğitimi almış nitelikli personel eksikliği	1. Alanında eğitim almış personel istihdamı ve doğru planlamalar yapılarak yıllardır atıl durumda kalmış yenilenebilir doğal kaynakların ülke ekonomisine kazandırılması	1. Anaokulu seviyelerinden başlanarak yaban hayatı ve doğal kaynaklarımız ile ilgili eğitimlerin halen istenilen düzeylerde verilmeyişi
2. Türkiye'nin tarihsel açıdan zengin ve köklü bir birikime sahip olması	2. Ülke genelinde yaban hayatına ve yaban hayatı eğitimine gerekli önemin verilmemesi	2. Yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri kapsamında düzenlenecek organizasyonlarda; yaban hayatı uzmanı, rehber hizmetleri ve daha birçok iş alanında yeni istihdam alanı oluşturulması	2. Yaban hayatı ve doğal kaynaklar ile ilgili eğitime özellikle lisans düzeyinde ilginin teşvik edilmemesi
3. Coğrafi konumu nedeni ile ulaşımın kolay olması	3. İlgili kamu kurumlarının yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri hakkında yeteri kadar donanımına sahip olamaması	3. Yaban hayatı odaklı turizm gelirlerinin önemli bir kısmının doğrudan kırsal kalkınma için kullanılması ve bu sayede yerel halkın koruma faaliyetlerine kendiliğinden katılımlarının sağlanması	3. Yaban hayatı ve doğal kaynakların yönetiminden sorumlu kamu kuruluşlarında ilgili alanlarda eğitim almış kişilerin görevlendirilmemesi
4. Konaklama altyapısının uluslararası standartlara uygunluğu	4. Yaban hayatı sahaları ve korunan alanlarda Kamu kuruluşları arasında mevcut yetki karmaşaları	4. Yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri sayesinde elde edilecek hatırı sayılır gelirlerden doğrudan koruma faaliyetlerine pay aktarılması	4. Yaban hayatı ve ekoturizm alanında eğitim almış nitelikli personel eksikliği nedeniyle doğru planlama yapılmadan gerçekleştirilecek turizm faaliyetleri ile birçok önemli yaban hayatı sahasının ve doğal alanların yapılarının bozulma riskinin olması
5. Bitki varlığı açısından zengin tür çeşitliliği	5. Resmi veya gönüllü personelin alanlar hakkında yetersiz bilgiye sahip olmaları	5. Yaban hayatı çalışmalarının desteklenmesi ile haklarında yeterli veri bulunmayan birçok yaban hayvanı ve endemik bitki türü hakkında yeni bulgulara ulaşılmaması	5. Haklarında yeteri kadar bilgi olmayan türler ile alakalı yapılabilecek yanlış planlama ile türlerin nesillerinin tehlikeye atılabilmesi
6. Yaban hayvanı varlığı bakımından civar ülkelerle kıyaslanamayacak tür çeşitliliğine sahip olması	6. Hem ilgili kamu görevlilerinin hem de kırsal kesimde yaşayan yöre insanların yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri ve getirileri hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olamamaları	6. Doğru planlama ile yapılacak av turizmi faaliyetlerinin sağlıklı ve daha güçlü yaban hayatı popülasyonlarının gelişimine yardımcı olması	6. Kontrolsüz ve bilinçsiz avlanma faaliyetleri sonucu yaban hayvanı türlerinin nesillerinin tehlikeye atılabilmesi
7. Yaban hayvanlarının doğal yaşam alanlarının fazlalığı	7. Turistlerin ilgisini çekebilecek doğa alanlarının ulusal ve uluslararası alanlarda yeteri kadar tanıtılmalarının yapılmaması	7. Profesyonel olarak hazırlanan ekoturizm reklamlarının ülke tanıtımına da katkı sunması	7. Doğal alanların turizm faaliyetleri ile aşırı kullanımları sonucu ortaya çıkması muhtemel çevre kirliliği
8. Ülkemizde gerek izletme maksatlı gerek av turizmi kapsamında yerli ve yabancı doğa turisti ve avcılarının ilgisini çekebilecek birçok önemli tür ve bu türlere ait yaşam alanlarının bulunması	8. Önemli yaban hayatı alanları ve doğa alanlarının yeteri kadar bilinmemesi	8. Kırsal kesimlerin yaşam standartlarının geliştirilmesi	8. Planlaması yanlış yapılmış yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri sonucu tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sekteye uğraması
9. Avcılık ile ilgili ülkemizin sahip olduğu tarihi ve kültürel birikim ve buna paralel avcılıkla alakalı faaliyette bulunan birçok sivil toplum kuruluşunun varlığı	9. Yaban hayvanlarının sayıları, tür çeşitliliği ve yaşam alanları ile alakalı bilimsel çalışmaların azlığı	9. Kırsal kesimden kente göçün azalması	9. Yaban hayatı odaklı turizme zamanla artması muhtemel ilgi sonucunda doğal alanlara ulaşımın kolaylaştırılmasını hedefleyen plansız projelerin uygulanması
10. Dünyada yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerine olan ilginin her geçen gün artması	10. Ekoturizme fazla önem verilmemesi, yoğunluğun kıyı turizminde olması	10. Turizmin getireceği dövizin ülke ekonomisi için önemli oranda katma değer artışı	10. Yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerine kırsal kesimde yaşayan insanların yeteri kadar katılımlarının sağlanamaması
11. Tabii kaynaklarının ve bozulmamış doğal alanların zenginliği	11. Alternatif yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinin eksikliği		
12. Özgün ve yerel gelenek-görenekler, kıyafetler ve zengin yemek kültürünün olması	12. Yaban hayvanlarının yaşam alanlarını daraltan bilinçsiz ve kontrolsüz yapılaşma		
13. Genç ve dinamik bir iş gücü potansiyelinin varlığı	13. Yaban hayatı alanlarında yetkili olan kamu kuruluşlarında görev yapan personelin isteksizliği		
14. Özellikle kırsal kesimde ikamet eden yöre insanların misafirperverliği			
15. Devlet yönetiminin turizmin gelişmesine katkıda bulunacak çalışmalara olan teşvikleri			

SONUÇ

Dünyada gelişmiş ülkelerin ekonomilerine önemli miktarlarda katkıda bulunan ve turistlerin ilgisinin her geçen gün arttığı ekoturizm veya yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirler Türkiye'de istenilen seviyenin oldukça gerisindedir. Ülkemizin hem av turizmi hem de diğer yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri bakımından sahip olduğu potansiyel bunun çok daha üzerindedir. Maalesef ne korunan alanlarda ne de ülkemizde bulunan diğer önemli yaban hayatı alanlarında yaban hayvanı izletme, yaban hayatı gözlemi, doğa yürüyüşleri, doğa kampı, olta balıkçılığı, hayvanat bahçesi ziyaretleri, yaban hayatı fotoğrafçılığı ve yaban hayvanı besleme gibi dünyada hızla popüleritesi artan yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri ülkemiz potansiyelinin çok uzağında kalmaktadır. Yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri kapsamında gelişmiş ülkelerde yapılan harcamalar yüz milyar doları aşarken özellikle kırsal kalkınmaya önemli katkılarda bulunmakta ve birçok meslek alanında farklı iş imkanları da ortaya çıkarılmaktadır.

Türkiye'de de yenilenebilir doğal kaynakların bir parçası olan av hayvanlarının taşıma kapasitesinin üzerindeki kısmının ve popülasyon düzenleme faaliyetleri kapsamında daha güçlü bir nesil oluşturmak için yaşlı ve hastalıklı bireylerin av turizmi kapsamında avlattırılmasıyla ülke ekonomisine her yıl önemli miktarlarda gelir getirici bir alan oluşturulacaktır. Ülkemizde av turizmi gelirleri gerekli çalışmaların yapılmasıyla yaklaşık 10-15 yıl içinde 20 milyar TL'ye yükseltilebilir. Bu rakama diğer yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden ilgi çekici tanıtımlar ve doğa turistlerini memnun edici organizasyonlar düzenlenerek önemli miktarlarda gelirlerde eklenecektir. Elde edilecek bu gelirlerin önemli bir kısmının yaban hayatını koruma ve geliştirme çalışmalarına aktarılması ile doğadan en yüksek oranda faydayı ona en az zarar vererek elde etmek için gerekli ekonomik kaynaktan sağlanmış olacaktır. Ayrıca yaban hayatı odaklı turizm faaliyetleri kapsamında düzenlenecek organizasyonlarda; yaban hayatı uzmanı, rehber hizmetleri ve daha birçok iş alanında istihdam alanı oluşturulurken alışveriş, yemek, konaklama, ulaşım gibi pek çok sektörde canlanma sağlanacak ve kırsal kalkınmaya da önemli katkılarda bulunulacaktır. Bu sayede yaşam kalitesi ve gelirlerinin artmasıyla ülkemizde de yerel halkın yaban hayatı koruma çalışmalarına doğrudan ve gönülden katılımları sağlanmış olacaktır. Bilinmelidir ki yerel halkın desteği olmadan koruma çalışmalarının başarılı olması mümkün değildir.

Bugün yaban hayatı odaklı turizm faaliyetlerinden elde ettiğimiz gelirlerin yok denecek durumda olmasının en önemli nedeni, ülkemizdeki yaban hayatı eğitimine gereken önemin verilmeyişi ve yaban hayatı eğitimi almış çok az sayıdaki yetişmiş insanların bu konularda işlendirilmemiş olmasıdır. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde çok köklü bir geçmişe sahip olan üniversite lisans düzeyindeki yaban hayatı eğitimi, Türkiye'de ancak 2009 yılında Trabzon'da, Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ), Orman Fakültesi bünyesinde Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi Bölümü'nün açılmasıyla kurulmuştur. Temmuz 2019 tarihi itibarı ile bu bölümden toplamda 66 öğrenci mezun olmuştur (KTÜ, 2020). Lisans düzeyinde ilk yaban hayatı programının KTÜ'de açılışını takiben Süleyman Demirel Üniversitesi (2010), Düzce Üniversitesi (2012), Kastamonu Üniversitesi (2013) ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (2014)'de kendi bünyelerinde lisans eğitimi düzeyinde yaban hayatı programlarını kurmuşlardır. Türkiye'de korunan alanlar ve yaban hayatı alanlarının tamamı devlet eli ile yönetilmektedir. İlgili kamu kuruluşlarında ise (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü) doğrudan yaban hayatı eğitimi almış teknik personel 2020 yılı Mayıs ayı itibarı ile bulunmamaktadır. Aslında Türkiye'de yaban hayatı kaynaklarının ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve gelecek nesillere en az tahribatla aktarılabilmesi anlamında yaşanan sıkıntıların temelini de bu problem oluşturmaktadır. Bu nedenle, tüm paydaşlar (çevresel olsun olmasın), doğal kaynakların yönetiminde rollerini ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirmeli ve hem yaban hayatı ile ilgili üniversite seviyesinde eğitimi hem de ilgili kurumlarda nitelikli personel görevlendirilmesini mümkün olduğu kadar teşvik etmelidir. İşte o zaman, Türkiye'de yaban hayatı yönetimi ve korunması konusunda gerekli çalışmalar yapılarak, yaban hayatı odaklı turizm gelirleri istenilen seviyeye yükseltilebilir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir kişi veya kurumla çıkar çatışması bulunmamaktadır.

YAZAR KATKI BEYANI

Her iki yazarda çalışmanın fikir aşaması, araştırma süresi içerisinde ve makale hazırlanması süreçlerinde eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada kullanılan verilerin temini hususunda göstermiş oldukları ilgiden dolayı Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü ve Doğa Koruma ve Milli Parklar 12. Bölge Müdürlüğü'ne çok teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Adamic, M. (1997). The analysis of key sources of mortality of the Brown bear (*Ursus arctos*) in Slovenia in the last 6 years (1.4.1991-31.3.1997). *Zbornik Gozdarstva in Lesarstva Ljubljana*, 53, 5-28.
- Aktan, C. C. (1999). *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri 2. Stratejik Yönetim*, TUGİAN Yayını, İstanbul.
- Ashley, C., & Roe, D. (1998). *Enhancing Community Involvement in Wildlife Tourism: Issues and Challenges*. International Institute for Environment and Development, Wildlife and Development Series 11, London.
- Avcı Kurt, C., Köroğlu, A., & Doğdubay, Y. M. (2003). *Alternatif turizm planlamasında swot analizinin uygulanması*. Türkiye'nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı, Çankırı.
- Baker, J. E. (1997). Trophy hunting as a sustainable use of wildlife resources in Southern and Eastern Africa. *Journal of Sustainable Tourism*, 5, 306-321.
- Baskin, Y. (1994). There's a new wildlife policy in Kenya: Use it or lose it. *Science*, 265, 733-734.
- Başkaya, Ş., Arpacık, A., Sarı, A., & Gündoğdu, E. (2017). *Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaban hayatı turizm potansiyeli*. Uluslararası Turizm Sempozyumu (International Tourism Symposium), Trabzon.
- Bauer, J. J. (1989). *Properties and constraints of harvesting models for European chamois (Rupicapra rupicapra)-an evaluation attempt*. International Chamois Symposium, GWI Druck München.
- Bauer, J. J., & Pflieger, R. (1989). *Management of vosges chamois in France*. International Chamois Symposium, GWI Druck München.
- Bauer, J. J., & Giles, J. (2002). *Recreational Hunting-An International Perspective*. Wildlife Tourism Research Report Series, Sustainable Tourism, 13.
- BTÜ, (2020). *Orman Mühendisliği Bölümü Öğretim Planı*. Bursa Teknik Üniversitesi. <http://depo.btu.edu.tr/dosyalar/orman/Dosyalar/Orman%20M%C3%BChendisli%C4%9Fi%20M%C3%BCfredat%C4%B1-Forest%20Engineering%20Curriculum.pdf>. Erişim tarihi: 27 Mayıs 2020.
- Caudill, J. (2003). *National and State Economic Impacts of Wildlife Watching Report 2001*. US Fish and Wildlife Service Press, USA.
- Cottrell, S. P. (2001). A Dutch international development approach: Sustainable tourism development. *Parks and Recreation*, 36, 9, 86-92.
- Çıracı, H., Turgut, S., & Kerimoğlu, E. (2008). Sürdürülebilir turizm gelişimi için bir yönetim modeli. *İTÜ Dergisi*, 7(2), 89-102.
- DJV, (2019). *Die DJV-Jagdstatistik gibt Ihnen einen Überblick über die Jahresstrecken der einzelnen Wildtierarten in Deutschland und den einzelnen Bundesländern*. <https://www.jagdverband.de/node/3304>. Erişim tarihi: 20 Aralık 2019.
- DKMP, (2012). *Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu*. Tarım ve Orman Bakanlığı, DKMP (Doğa Koruma ve Milli Parklar) Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- DKMP, (2019). Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Resmi İstatistikleri. <http://www.milliparklar.gov.tr/resmiistatistikler>. Erişim tarihi: 10 Kasım 2019.
- DKMP, (2020). Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Korunan Alanlar. <http://www.milliparklar.gov.tr/korunan-alanlar>. Erişim tarihi: 09 Ocak 2020.
- Dyson, R. G. (2004). Strategic development and SWOT analysis at the University of Warwick. *European Journal of Operational Research*, 152(3), 631-640.
- FACE, (2018). *Annual Report*. The European Federation for Hunting and Conservation.
- Fennell, D. A., & Weaver, D. B. (1997). Vacation farms and ecotourism in Saskatchewan, Canada. *Journal of Rural Studies* 13(4), 467-475.
- Ginsberg, J. R., & Milner-Gulland, E.J. (1994). Sex-biased harvesting and population dynamics in ungulates: Implications for conservation and sustainable use. *Conservation Biology*, 8, 157-166.
- Gündoğdu, E., & Başkaya, Ş. (2013). *Sürdürülebilir Av Yönetimi Alt Çalışma Grubu Raporu*. I. Ormanlık ve Su Şurası, Ankara, Türkiye.

- Gürlek, T. B. (2002). *SWOT Analizi*. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, TÜSSİDE, Gebze.
- Güngör, S., & Arslan, M. (2004). Turizm ve rekreasyon stratejileri için swot analizi, görsel kalite değerlendirmesi, turizm tesislerinin beęenilirlięi ve turizm tesisleri durum analizi uygulaması; Beysehir ilçesi örneęi. *Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 18(33), 68-72.
- Higginbottom, K. (2004). *Wildlife Tourism Impacts, Management and Planning*. National Library of Australia Cataloguing Press.
- Hoyt, E. (2000). *Whale Watching 2000: Worldwide Tourism Numbers, Expenditures, and Expanding Socio-Economic Benefits*. International Fund for Animal Welfare Press, UK.
- Hoyt, E. (2001). *Whale Watching 2001: Worldwide Tourism Numbers, Expenditures and Expanding Socio-Economic Benefits*. Yarmouth Port: International Fund for Animal Welfare Press, UK.
- Karademir, N., Sandal, E. K., & Tıraş, M. (2013). *Kahramanmaraş'ın ekoturizm potansiyelinin değerlendirilmesi*. 3rd International Geography Symposium, Antalya.
- Kellert, S. R. (1996). *The Value of Life: Biological Diversity and Human Society*. Island Press, Washington.
- Külekcı, E. A., & Bulut, Y. (2013). Erzurum ili Oltu ilçesi ve yakın çevresi ekoturizm potansiyelinin swot analiz yöntemi ile belirlenmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14:1,1-12.
- KTÜ, (2020). *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yaban Hayatı Ekolojisi ve Yönetimi Bölümü Mezun Bilgileri*. http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/yaban_5b17a.pdf. Erişim tarihi: 26 Mayıs 2020.
- Manfredo, M. J. (2002). *Wildlife Viewing in North America: A Management Planning Handbook*. Oregon State University Press, Corvallis, Oregon, USA.
- NSFW, (2011). *Wildlife Watching in the U.S.: The Economic Impacts on National and State Economies*. Addendum to the 2011 National Survey of Fishing, Hunting, and Wildlife-Associated Recreation Report, USA.
- NSFW, (2016). *National Survey of Fishing, Hunting, and Wildlife-Associated Recreation Report*. U.S. Fish & Wildlife Service Press, USA.
- ODFW, (2019). *Wildlife Management Unit and Hunt, based on Mandatory Harvest Survey Reports*. Oregon Department of Fish and Wildlife. <https://myodfw.com/articles/big-game-hunting-harvest-statistics>. Erişim tarihi: 20 Kasım 2019.
- Orhan, T., & Karahan, F., (2010). Uzundere ilçesi ve yakın çevresinin ekoturizm potansiyelinin deęerlendirilmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 11(1), 27-42.
- Pearce, J. A., & Robinson, R. B. (1997). *Strategic Management. Formulation, Implementation and Control*. 6th Edition Irwin, Chicago.
- Shackley, M. (1996). *Wildlife Tourism*. International Thomson Business Press, London, UK.
- Soykan, F. (2003). *Coğrafi Çevrenin turizm amaçlı değerlendirilmesinde turizm potansiyelini saptamanın önemi*. E.Ü. Coęrafya Bölümü Sempozyumları II. Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu, İzmir.
- Steiner, A., & Rihoy, E. (1995). *The commons without the tragedy? Strategies for community based natural resources management in Southern Africa*. Proceedings of the Regional Natural Resources Management Programme Annual Conference, SADC Wildlife Technical Co-ordinating Unit, Kasane, Botswana.
- WAZA, (2018). *Reports*. World Association of Zoos and Aquaria United for Conservation.
- Wight, P. A. (1993). Sustainable ecotourism: Balancing economic, environmental and social goals within an ethical framework. *The Journal of Tourism Studies*, 4(2), 54-66.
- Wilson, C., & Tisdell, C. (2006). Conservation and economic benefits of wildlife-based marine tourism: sea turtles and whales as case studies. *Human Dimensions of Wildlife*, 8, 49-58.
- Zoller, C., & Bruynis, C. (2007). *Conducting a SWOT Analysis of Your Agricultural Business*. Ohio State University Extension, Tuscarawas County, 219 Stonecreek Rd., New Philadelphia, OH 44663.